

ПРЕДМЕТ, СКЛАД І ФУНКЦІЇ ЦІЛІСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Теорія цілісної педагогічної діяльності (ТЦПД) розглядається як новий науковий напрям у гуманній, демократичній, моральній педагогіці. Ядром ТЦПД є п'ятиелементна структура цілісної практичної діяльності професійних педагогів „ціль – предмет – зміст – засоби – результат”.

Ключові слова: цілісна педагогічна діяльність, ціль – предмет – зміст – засоби – результат.

**Борис
НАУМОВ**

Доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, кандидат педагогічних наук, член-кореспондент АПСН

Теорія цілісної педагогічної діяльності (ТЦПД) – новий науковий напрям дослідження в гуманній, демократичній, моральній педагогіці. Виникла в 90-х роках ХХ століття як відповідь на вимогу життя в розвитку цілісної особистості людини: школяра, студента, педагога. Предмет дослідження ТЦПД – сприяння організації єдиного педагогічного процесу розвитку особистості школяра, студента, педагога як цілісності.

Трагедія в російському місті Беслан поставила теоретичну розробку цієї проблеми в ранг практичного завдання її реалізації. Нам, цивілізованим людям, не можна більше допускати такої трагедії. Не можна допускати появи нелюдів, що стріляють у малолітніх дітей. Стало очевидно, що одне інтелектуальне навчання, необхідне в умовах науково-технічної революції, якою б цінною і новою інформацією не супроводжувалося, недостатнє в сучасному інформаційному суспільстві без гуманістичної спрямованості отримуваних знань, без моральної вихованості. Тобто знання повинні добуватися і їх можуть одержувати школярі

і студенти тільки разом з переконаннями, сформованими їхньою особистістю як цілісністю. У цьому полягає сучасне значення якості освіти.

ТЦПД відповідає на актуальні питання організації цілісного (єдиного) педагогічного процесу, в якому воєдино інтегровані процеси навчання і виховання, викладання і виховної роботи, вихованості й навченості, засоби виховання і навчання в ім'я цілісного розвитку особистості людини (школяра, студента, педагога).

Ядром ТЦПД є п'ятиелементна структура цілісної практичної діяльності професійних педагогів „ціль – предмет – зміст – засоби – результат”, яка стала принциповою відповіддю і відрізняється від традиційної структури „ціль – засоби – результат”, історія розгляду якої проаналізована, починаючи з Г.-Ф.Гегеля, тим, що вводяться нові компоненти педагогічної діяльності: предмет і зміст педагогічної діяльності.

Нам довелося розробити методологію дослідження ТЦПД, бо, як не дивно, на жаль, структура педагогічної діяльності в загальноосвітній

школі не була об'єктом самостійного наукового теоретичного дослідження в педагогіці. Нами був проведений аналіз генезису проблеми ТЦПД, що й свідчить про те, що, незважаючи на висловлені окремі ідеї Я.А. Коменським, К.Д. Ушинським, П.Ф. Каптеревим, В.В. Зеньковським, А.С. Макаренком, В.О. Сухомлинським, сучасними дослідниками Ю.К. Чабанським, В.В. Раєвським, В.О. Сластеніним та ін., – цілісної структури педагогічної діяльності професійних педагогів у загальноосвітній школі і теорії, яка б повністю пояснювала взаємозв'язок між компонентами цієї структури, не було.

Нам довелося самостійно, практично і теоретично, заново створювати структуру, склад і функції ТЦПД, розробляти науково-методичне забезпечення, узагальнювати передовий педагогічний досвід попередників ТЦПД і впроваджувати перші її елементи в практику сучасної загальноосвітньої і вищої педагогічної школи. Ось що вишло.

Системнотвірним компонентом ТЦПД є **мета цілісного розвитку особистості** (школяра, студента, педагогів). Якщо така мета не ставиться, то педагогічна діяльність може мати системний характер, володіти повноцінною дидактичною або виховною функцією, але окремо, і не підвищуватися до рівня цілісної педагогічної діяльності, в якій викладання й виховання злиті воедино, коли вчитель під час професійної діяльності завжди відчуває себе вихователем, а вихователю – викладачем. Це принципово важливо. Цю особливість помітив ще А.С. Макаренко, коли писав, що виховання здійсню-

Від наукового редактора

ДУМКА РЕЦЕНЗЕНТА

Стаття, запропонована автором читачеві, – це одна з точок зору на проблему цілісної педагогічної діяльності.

Автор послуговується поняттям „метадіяльності”, семантика якого закладалась ще у 1985 році науковцями тодішнього Ленінградського інституту освіти дорослих, як „керівництво вчителя діяльністю школярів”. Сьогодні науковцями Росії семантику поняття „метадіяльності” значно розширено, видозмінено. Є й наші розвідки (див. наведений нижче список публікацій), де „метадіяльність” – квінтесенція цілісної діяльності вчителя. Це завадило автору виявити повний спектр функціональної взаємодії „метадіяльності” і ТЦПД, тому в статті необгрунтовано пропонуються засоби, що мають посприяти формуванню сучасного вчителя, більш того, і наведені очікування щодо педагога – абстрактні й загальні.

Хотілося б підкреслити практичну спрямованість ТЦПД, а, отже, і бажання автора служити практиці цілісного розвитку особистості школяра, студента, педагога. Автор акцентує увагу читача на першому досвіді упровадження ідей ТЦПД, який розпочато в школах Харкова та НПУ ім. Г.С. Сковороди і радіє, що ТЦПД починає служити підвищенню якості освіти й новій практиці цілісного розвитку людини. Та, на жаль, автору залишився невідомим аналогічний досвід, який створювався в НПУ ім. М.П. Драгоманова протягом 25 років, починаючи з 1987. Теоретико-практичний доробок за цією темою постійно поповнюється і сьогодні, свідченням чого є наведений нижче перелік публікацій. До нього відносимо й захищену кандидатську дисертацію на тему: „Творча педагогічна діяльність в цілісному навчально-виховному процесі” (1995 р.). Якби автор урахував уже існуючі досягнення, то це б допомогло йому йти далі, розвивати своє, спираючись на досвід колег, а не опікуватися „винаходами велосипедів”.

Усе ж необхідно зазначити, що вагомом є той факт, що автор актуалізує цю надзвичайно важливу для розуміння шляхів підготовки сучасного Учителя проблему, і тому статтю рекомендовано до друку.

Рецензент Ольга Виговська,
кандидат педагогічних наук, доцент

Виговська О.І. Нова педагогічна діяльність у контексті метадіяльності: авторська концепція. Теоретико-практичні засади. //Імідж сучасного педагога. – 2005. – №8 (57). С. 67-79.

Виговська О.І. Як учителю стати успішним у власній педагогічній діяльності: теоретико-практичні основи професійно-педагогічної підготовки. Модель метадіяльності у бінарній системі ВНЗ–ЗНЗ. //Наукові записки кафедри педагогіки ПДПУ імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2005. – 36-к наукових праць.

Виговська О.І. Цілісний розвиток особистості школяра: експериментальне обгрунтування його засобів. //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №3. – С. 34-46.

Виговська О.І. Діяльність учителя і цілепокладання: теоретико-практичне обгрунтування технології дії та навчання. //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – №4. – С. 70 -73.

Виговська О.І. Сучасна діяльність вчителя основної школи як дидактична категорія. //Педагогіка і психологія. – № 4. – 2007. – С.92-102.

Предмет педагогічної діяльності – другий новий компонент структури, який ми вводимо в науковий обіг. Він означає те, на кого спрямована діяльність: особистість школяра в загальноосвітній школі, студента у виші. Розуміння цілісної особистості школяра пов'язано з триадою „діяльність – потреба – здатність”. У цих основних поняттях розкривається суть людини в активній життєдіяльності. Відносини, які буде педагог, ґрунтуються на парадигмі „об'єктивно-суб'єктивного характеру діяльності”. Сьогодні ледь не науковим відкриттям вважають суб'єкт-суб'єктні відносини як основу сучасного педагогічного процесу. Але, по суті, це банальна річ. Адже відносини суб'єктів існували завжди. Відносини педагогів і учнів мають об'єктивний характер, якщо вони розвивають особистість школяра або студента, виховуючи і навчаючи їх. У першу чергу увага педагогів повинна бути спрямована на той об'єктивний зміст їхньої діяльності, котрий сприяє розвитку на основі принципу цілісного підходу, тобто урахування психофізіологічних, духовних і соціальних особливостей, якостей особистості школяра, студента.

Зміст педагогічної діяльності – наступний компонент структури, основним для якого є синтез виховання та навчання, який конкретизується в єдиному навчально-виховному плані діяльності середньої школи, а не тільки навчальної, як прийнято нині. Пропонується формула навчальної діяльності школяра, походження якої йде від Я.А. Коменського – „4 + 4”, що означає: перші чотири години відводити навчально-пізнавальній діяльності – мові й літературі (рідній, корінній, іноземній), математиці, природничо-науковим і суспільнознавчим дисциплінам, а в другу половину дня (чотири години) – фізичній культурі (шодня!), виробничій праці, естетичній діяльності і діяльності на основі вільного вибору. Наприклад, хочеться школяреві займатися додатково математикою в другу половину дня або фізикою, інформатикою і т.д. вільний вибір діяльності дозволяє зробити це, створивши умови для таких занять. Треба вводити різноманітні види діяльності: інтелектуально-пізнавальну, виробничу працю, фізкультурно-спортивну, ігрову та естетичну, соціальну й екологічну, побутову, спілкування й дозвілля, обладнуючи для цього різні приміщення й устаткування з сировиною. Тобто створювати не лише класні кімнати, а й лабораторії, приміщення для оркестру, театру, технічної і художньої творчості, для спортивних занять, теплиці. Такі центри мають увійти в нову модель школи XXI століття. Тоді і тільки тоді багатогранна і різноманітна діяльність школярів стане реальною умовою їхнього повноцінного розвитку, долаючи лише односторонній вплив словом в умовах „сидячої” педагогіки, яка панує сьогодні в більшості шкіл світу. Таким чином, повноцінний розвиток кожного школяра як умова повноцінного розвитку всіх стане реальністю в демократичній державі, яка розвивається і декларує гуманні цінності людяності, соціальні гарантії розвитку.

Отже, зміст педагогічної діяльності є критерієм історичного розвитку педагогічного процесу в школі.

ється „на кожному метрі нашої землі”.

В основі мети ТЦПД лежить розуміння суті людини як біо-духо-соціусуті, яка живе в багатомірному світі явищ природи, речей, думок, ідей людей. Багатомірність об'єктивного світу вимагає багатомірного, у тому числі єдиного цілісного розвитку людської особистості. Були виявлені інваріанти цілісного розвитку людини:

1. Психофізіологія організму.
2. Емоції, почуття.
3. Мислення, мова.
4. Моральність.
5. Знання.
6. Діяльність.
7. Спілкування.

Ці інваріанти є „нотами” розвитку кожної людини на Землі, в тому числі в сучасному цілісному педагогічному процесі школи, ВНЗ. Вони пояснюють генетично становлення сучасної людини як цілісної гармонійної особистості. Цілісній людині властиве різне (теоретичне й практичне) ставлення до дійсності. Ми виявили систему цілісних відносин: до самого себе (відповідальність, воля, ініціатива); до здоров'я (фізична розвинутість, санітарно-гігієнічна, статеве вихованість); до природи (екологічна вихованість); до діяльності (працелюбність, активність); до результатів діяльності (ощадливість, підприємливість); до місцества (естетична вихованість); до інших людей (милосердя, товариськість); до людства (гуманізм, інтернаціоналізм); до Вітчизни, суспільства, держави (патріотизм, правова вихованість); до ідеології, політики, моралі (переконаність, моральна вихованість).

Цілісні педагогічні відносини дозволяють урахувати, в основному, все багатство об'єктивного світу, що оточує

особистість людини, багатство незміряної множини емпіричних відносин. Ці цілісні відносини сприяють розвитку фізичної, духовної та соціальної активності школяра, студента, а не тільки інтелектуально-пізнавальної активності, як прийнято нині в школі „словесної сидячої педагогіки”, але не в педагогіці багатомірній, цілісній, яку ми намагаємося створити, розробляючи ТЦПД. Система цілісних відносин конкретизується в основних напрямках цілісного розвитку людини: фізичного, психічного, емоційного, інтелектуального, морального, інформаційного, практичного, комунікативного. Для цього розроблена процесуальна класифікація цілей, створена щодо єдиного педагогічного процесу в загальноосвітній школі: індивідуальні цілі педагогів, учнів – групові цілі – колективні цілі – оперативні цілі уроків, виховних заходів – конкретна ціль одного дня – проміжна ціль окремої теми, навчального курсу – окрема ціль навчального тижня – практична ціль місяця, чверті – наскрізна ціль навчального півріччя – основна ціль навчального предмета (курсу) за один навчальний рік – основна ціль навчального предмета за весь цикл навчання – стрижнева ціль одного року навчання і виховання – загальна ціль одного напрямку виховання за весь цикл розвитку особистості в навчально-виховному закладі – кінцева ціль конкретного типу навчально-виховного закладу (загальноосвітньої школи, ліцею, навчально-виховного комплексу і т. ін.) – кінцева ціль розвитку особистості в суспільстві. Дана система цілей наповнюється конкретним змістом, про який ітиметься нижче.

Засоби педагогічної діяльності. Цей компонент структури ТЦПД відповідає на питання: „Як сприяти цілісному розвитку особистості?”. Традиційний розгляд окремих методів виховання і навчання, прийнятий у педагогічній літературі, у тому числі в навчальних посібниках і підручниках з педагогіки, недостатній для вирішення завдань цілісного розвитку особистості. Необхідна цілісна (єдина) **класифікація засобів педагогічної діяльності.** Ось якою, на нашу думку, вона має бути:

1. **Особистісні засоби:** зовнішній вигляд, зачіска, макіяж, осанка, поза, хода, міміка, жести, мова – виразність

дикції, мелодійність, лексична і стилістична культура.

2. **Матеріальні засоби:** книги, зошити, указка, ручка, крейда, дошка, мапи, схеми, макети, моделі і т. ін.
3. **Технічні засоби:** фото-, кіно-, звукотехніка, навчальне телебачення, АНС, ЕОМ.
4. **Організаційні засоби:** режим, розклад, тип уроків.
5. **Засоби формування стосунків між педагогами й учнями.**

Метадіяльність – керівництво діяльністю і спілкуванням школярів.

Логіка розвитку засобів: дії учителя як вихователя і викладача, тобто вплив педагогів – взаємодія педагогів та учнів – сприяння цілісному розвитку особистості школярів – дії учнів – їхня самодіяльність згідно з педагогічними цілями і цілями саморозвитку, – підтверджує необхідність розвитку видів діяльності від репродуктивної до активно-творчої. Абсолютизація якогось одного виду або рівня діяльності призводить до схоластики, яку ми сьогодні спостерігаємо в школах репродуктивної навчально-пізнавальної діяльності. Єдина класифікація засобів педагогічної діяльності повинна сприяти формуванню особистості такого педагога, який би міг особистим прикладом, словом, різноманітними справами, фізичними вправами розвивати повноцінну особистість школяра, що вільно думає і творчо діє в нестандартних життєвих ситуаціях.

Результат – останній компонент п'ятиелементної структури педагогічної цілісної діяльності. У ТЦПД він означає цілісність розвитку особистості як єдність вихованості й навченості. У зв'язку з цим розроблений зошит діагностики цілісного розвитку особистості школяра, у якому розкриті нові підходи обліку цілісності розвитку особистості школяра за трьома ознаками: а) пізнавальний (що і як знає учень); б) поведінковий (що і як робить); в) емоційний (що і як відчуває), що дозволяє розвивати особистість знаючу і мислячу, що творчо діє і правильно реагує на явища навколишнього життя.

Крім аналізу компонентів структури педагогічної діяльності, розроблене науково-методичне забезпечення якості освіти, яке втілюється у створення найновішої теоретико-методологічної та

дослідно-експериментальної системи – поліцентризму, системи цілісного розвитку особистості в освітніх технологіях. У її рамках розроблені: зміст поліцентричної освіти, поліцентричний метод організації педагогічної діяльності в загальноосвітній школі, основи вивчення і діагностики школярів, організаційно-педагогічні умови планування цілісного навчально-виховного процесу в середній школі, питання підготовки нового типу педагогів як учителів-поліцентристів. Ці елементи склали основу технології поліцентризму – першої технології цілісного розвитку особистості школяра, враховуючи досвід великих попередників: А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, О.А. Захаренка, В.І. Курочки, які заклали фундамент системи повноцінного розвитку особистості школяра в середній освіті України.

Також розпочато дослідження з упровадження ідей ТЦПД у школах Харкова та в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди (курси „Педагогіка” та „Основи педагогічної майстерності” – для студентів, а курс „Педагогіка вищої школи” – для магістрів інституту). (Див. віз на С. 59).

Борис Наумов

Предмет, состав и функции целостной педагогической деятельности.

Теория целостной педагогической деятельности (ТЦПД) рассматривается как новое научное направление в гуманной, демократической, моральной педагогике. Ядром ТЦПД является пятиэлементная структура целостной практической деятельности профессиональных педагогов «цель – предмет – содержание – средства – результат».

Ключевые слова: целостная педагогическая деятельность, цель – предмет – содержание – средства – результат.

Boris Naumov

Subject, content and functions of integral pedagogical activity

The theory of integral pedagogical activity (TIPA) is regarded as a new scientific direction in the humane, democratic, and moral pedagogy. The five-element structure of integral practical activity of professional teachers constitutes the core of TIPA: “purpose – subject – content – facilities – result”.

Key Words: integral pedagogical activity, purpose – subject – content – facilities – result.

ТЦПД виділилася із різних наукових напрямів, таких, як „виховуюче навчання” (Й. Гербарт і сучасний дослідник С.Т. Золотухіна), „навчаюче виховання” (А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський), та досліджень українських науковців проблеми цілісності в педагогіці (В.І. Лозова, В.А. Семиченко), і сьогодні є самостійним науковим напрямом створення, як ми відзначили вище, багатомірної, цілісної педагогіки.

Функції ТЦПД: *світоглядна* – формування уявлень у педагогів і учнів про цілісний розвиток людини; теоретична розробка процесу, методів і результатів дослідження синтезу теорій виховання і навчання в єдину теорію розвитку особистості школярів, студентів, педагогів як цілісності; *практична* – розробка технології цілісного педагогічного процесу в різних типах навчально-виховних закладів.

Створена загальна теорія цілісної педагогічної діяльності в загальноосвітній школі. Найближчим часом належить створити також теорії, осмислюючи практику створення єдиного педагогічного процесу в середній і вищій педагогічній школі, цілісної навчальної діяльності школярів і майбутніх учителів, студентів. Це потрібно для того, щоб збагатити сучасними науковими даними теорію і практику цілісного розвитку особистості людини (студентів, школярів, педагогів) як об’єктивного незворотного процесу. Для цього необхідні інтегративні фундаментальні теоретичні й експериментальні дослідження. Крім цього, потрібна конкретизація загальних положень до рівня діяльності конкретних учителів-предметників і вихователів, класних керівників, викладачів у вищій педагогічній школі. ТЦПД відкрита для подальшого вдосконалення і конкретизації. Необхідна загальноакадемічна координація дослідження з цього напрямку.

Створена за 15 років (з 1990 по 2004 рік) ТЦПД починає служити підвищенню якості освіти, новій практиці цілісного розвитку особистості школяра, студента, педагога.